

Kluizenaars in Borgloon, 1720-1772

Rombout Nijssen

Sinds het verschijnen in 2002 van het boek *Kluizen en kluizenaars in Limburg*, dat een stand van het onderzoek naar de geschiedenis van de zeventiende- en achttiende-eeuwse kluizenarij in Limburg weergeeft, verschenen in 2003 en 2004 nog twee artikels over kluizenaars die zich respectievelijk in Diepenbeek en in Helshoven wilden gaan vestigen¹. De recente inventarisatie van het in het Rijksarchief in Hasselt bewaarde archief van de stadsmagistraat van Borgloon bracht aan het licht dat ook daar, in 1720, een eremijt een aanvraag richtte aan het stadsbestuur om zich als kluizenaar in de stad te mogen vestigen, en dat vervolgens gedurende meer dan een halve eeuw kluizenaars in de stad verbleven. In de onmiddellijke omgeving van Borgloon stond ook de kluis bij de Lorettokapel op de Hulsberg, die al langer uit de literatuur bekend is².

In Borgloon stonden sinds mensenheugenis bij de stadswallen tussen de Wellerpoort en de Tongersepoort enkele zogenaamde *pesthuisjes*. Zij dienden als onderkomen voor mensen uit de stad die besmet geraakt waren met een gevaarlijke ziekte, en die - uit vrees dat zij de ziekte aan hun huisgenoten of aan andere stadsbewoners zouden doorgeven - buiten de stadsmuren verzorgd moesten worden. Begin 1720 stonden die huisjes al enige tijd leeg, en hadden zij hun oorspronkelijke functie verloren. Dat was ook een zekere Jozef *Derwauw*, *eremijt in den derden regel van Sint Franciscus*, ter ore gekomen. Wellicht is deze eremijt dezelfde als Jozef Derwael, waarvan geweten is dat hij in 1705 zijn intrek nam in de kluis van Hulsberg bij Borgloon³.

¹ *Kluizen en kluizenaars in Limburg*. Brussel, 2002, 108 p.; *Car pour instruire les enfans il n'est pas capable: de afwijzing van de aanvraag van een kandidaat-kluizenaar in Diepenbeek in de achttiende eeuw*, in: *Heemkunde Limburg*, 2004, 1, p. 3-4; *Drie documenten betreffende de kluis van Helshoven*, in: *Limburg-Het Oude Land van Loon*, 2004, 83, p. 185-192.

² Zie E. PERSOONS, *Hendrieken. Kluis bij de Lorettokapel te Hulsberg*, in: *Kluizen en Kluizenaars in Limburg*, p. 42-44, met een uitgebreide bibliografie.

³ E. PERSOONS, *Hendrieken. Kluis bij de Lorettokapel te Hulsberg*, in: *Kluizen en Kluizenaars in Limburg*, p. 44.

Hij bood zich op 19 januari 1720 bij de stadsmagistraat aan, om haar een verzoekschrift voor te leggen waarin hij verzocht hem toe te laten vanaf half maart als kluizenaar zijn intrek te nemen in de oude pesthuisjes⁴. Hij zou er *den Almoegenden Godt coemen te dienen* en de burgers van Borgloon *bij staen in honnen noodt*. Met dat doel bood hij aan de huisjes op zijn kosten comfortabeler te maken door ze wat hoger op te trekken en er nieuwe zolders op te leggen. Voorts wilde hij naast de huisjes een kapel bouwen en, indien men hem daarvoor de plaats ter beschikking zou stellen, een moestuin aanleggen. Na zijn dood, zo stelde hij voor, zou alles weer aan de stad toekomen. Derwael had zich goed gedocumenteerd over het statuut van de pesthuisjes, want hij wist dat zij belast waren met twee renten van elk 2,5 gulden per jaar. Mochten de huisjes aan hem toegewezen worden, dan zou hij die beide renten ten laste nemen. Bovendien verklaarde hij zich bereid om, indien de stad getroffen zou worden door een besmettelijke of *pestilentielle* ziekte, de zieken in zijn woning onderdak te geven en te verzorgen. Hij besloot zijn verzoekschrift met de verzekering dat zijn weldoeners *sijn leven lanck in sijn gebedt deelachtigh* zouden zijn.

Zoals dat al eerder opgemerkt werd in verband met de vestiging van de eerste kluizenaars in Helshoven bij Hoepertingen⁵ en in Holt bij Bilzen⁶, valt het ook hier op dat de stadsmagistraat al op dezelfde dag waarop zij officieel kennis nam van het verzoekschrift van de kandidaat-kluizenaar, een besluit nam. Dit wijst er op dat de aanvraag al voordat zij officieel werd voorgelegd met de beleidsmakers van Borgloon doorgesproken was. De stadsmagistraat willigde het verzoek van Derwael in en expliciteerde dat hij de pesthuisjes ter beschikking kreeg om er alleen in te wonen, *sonder dat den selven sal gedencken iemant met hem te nemen offt laeten woenen*. Voorts behield de stadsmagistraat zich het recht voor de kluizenaar weer uit de pesthuisjes te zetten indien er klachten zouden komen over zijn gedrag en herinnerde zij er de toekomstige kluizenaar aan dat hij verondersteld werd in geval de stad door een epidemie getroffen zou worden, de zieken op te nemen in de pesthuisjes. Het feit dat een kluizenaar er zijn intrek nam, betekende blijkbaar in de ogen van de stadsmagistraat niet dat zij hun oude functie verloren.

In de jaren daarna bleef het - althans in de archiefbescheiden die de stadsmagistraat van Borgloon nagelaten heeft - stil rond de kluis. Uit een notitie in het verslagregister van de beraadslagingen van de magistraat uit 1751 over de verhuring van de stadsvesten *van die*

⁴ Rijksarchief Hasselt, *Stadsarchief Borgloon*, nr. 14.

⁵ *Drie documenten betreffende de kluis van Helshoven*, in: *Limburg-Het Oude Land van Loon* 83, 2004, p. 185-192.

⁶ *Hendrik Delidt en Wijnand Vijgen: kluizenaar en kandidaat-kluizenaar in Holt bij Bilzen (1775-1778)*, in: *Heemkunde Limburg*, 2003, 2, p. 5-7.

Weller port tot aen die cleuijse, kan opgemaakt worden dat de pesthuisjes toen nog als woning voor een kluzenaar dienden. Namen zijn echter niet met zekerheid gekend.

Op 17 juli 1759 overleed in Borgloon Joannes Josephus Ottens, die toen als kluzenaar de stadskluis bewoonde⁷. Na zijn overlijden werd besloten een openbare oproep te doen om een nieuwe kluzenaar aan te trekken die de oude pesthuisjes *met den moeshoef gelegen neffens die vesden deser stadt tuschen die Weller en Tongerse porte* zou willen huren en bewonen. In augustus 1759 stelde de stadsmagistraat de condities vast waaronder een nieuwe kluzenaar er zijn intrek kon nemen⁸.

Kandidaten zouden de magistraat een attest moeten voorleggen van hun *goet conduit en goede manieren* (art. 4). Voorts werd vastgelegd dat de huisjes en de kapel erbij uitgegeven zouden worden voor de duur van het leven van de gegadigde. De toekomstige kluzenaar zou met andere woorden, zoals dat ook voor zijn voorgangers gold, niet zelf mogen beslissen wie er na zijn overlijden hem zou opvolgen (art. 1). Hij zou de huisjes en de kapel moeten *onderhouden van dack en wanden als oock van vinsters en deuren* (art. 2). Net zoals Derwael dat had gedaan, zou ook de toekomstige kluzenaar de beide renten waarmee de pesthuisjes belast waren moeten betalen: 2,5 gulden aan de pastoor van het begijnhof en evenveel aan de Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw in Borgloon (art. 3). De nieuwe kluzenaar zou zijn dagen niet in ledigheid kunnen doorbrengen. Het stadsbestuur voorzag voor hem een dubbele taak. Enerzijds zou hij, *vermits hij een ermeijt is*, tegen betaling de overleden mannen in de stad moeten opbaren (art. 5), en anderzijds zou hij, in geval de stad door een epidemie getroffen zou worden, de zieken bij zich in huis moeten nemen en hen verzorgen (art. 8). Om zeker te zijn dat men geen bedelaar zou aantrekken die onder het mom van een semi-religieus bestaan op de kap van de stedelingen zou leven, werd vastgelegd dat de toekomstige bewoner van de stadskluis *geene almoesen [zou] meugen vragen van watt nature die selve mochten sijn* (art. 6). Tot slot werd duidelijk gemaakt dat de kluzenaar, indien hij zich niet naar behoren zou gedragen, door het stadsbestuur weer uit de kluis gezet zou worden zonder dat hem iets zou gerestitueerd worden van zijn huurgeld of van hetgeen hij tot dan toe in het onderhoud van de kluis of van de kapel geïnvesteerd zou hebben. Ook indien hij Borgloon zou verlaten omdat hij *iverants eene betere occasie quamp te vinden*, zou hem geen geld teruggegeven worden (art. 7).

Het was een zekere Hendrik Gielen die kort daarna de pesthuisjes huurde en zich als kluzenaar in Borgloon vestigde. Al snel echter bleek zijn situatie financieel niet houdbaar. Op 3

⁷ Rijksarchief Hasselt, *Verzameling parochieregisters*, nr. 96.

⁸ Rijksarchief Hasselt, *Stadsarchief Borgloon*, nr. 16.

juli 1761 besprak de stadsmagistraat het verzoekschrift waarin de kluizenaar klaagde dat het hem *onmogelijk schijnt te zijn aen de stadt te voldoen die laest die ick op mij hebbe moeten nemen*. Hij had immers teveel tijd moeten steken in de zorg voor de zieken, waardoor hij niet in de gelegenheid geweest was in zijn eigen onderhoud te voorzien. Daarom verzocht hij het stadsbestuur hem zijn woning gratis of *om godswille* ter beschikking te stellen. Het stadsbestuur had blijkbaar veel vertrouwen in Gielen. Op voorwaarde dat hij *alle crancken, soo rijke als arme, daer hij sal versoecht worden oft hem geordonneert worden, sal oppaschen ende bij staen ende dat hij het huijs ende capelle sal in staet stellen ende wel onderhouden en die jaerlijcxen lasten daer van deughdelijck betaelen*, werd hem zijn schuld en het toekomstig huurgeld kwijtgescholden⁹.

Deze maatregel bracht echter geen structurele verbetering in de financiële huishouding van de kluizenaar teweeg. Al een maand later moest hij, *geattendeert de groote moeyten dewelcke hij doet voor de crancken nacht ende dagh, soo dat hij voor hem niet wercken kann*, de stadsbestuurders vragen hem een toelage uit te keren en hem toe te laten wekelijks in de stad rond te gaan voor aalmoezen. Daarbij beloofde hij om alles wat hij meer zou ontvangen dan wat hij strikt nodig had, aan zieken en armen te geven. Een toelage kreeg hij niet, maar op 28 augustus kreeg hij wel voor een termijn van één jaar de toelating om wekelijks in de stad voor aalmoezen rond te gaan¹⁰.

Ondanks het feit dat het kluizenaarschap in Borgloon weinig bestaanszekerheid leek te bieden, kreeg Hendrik Gielen al snel gezelschap van een tweede kluizenaar. Op 18 juni 1762 bood hij zich samen met een zekere Benedictus Steltelaer bij de stadsmagistraat aan, met het verzoek ook Steltelaer toe te laten zich in de stadskluis te vestigen. De magistraat beschikte gunstig op hun verzoek, maar voorzichtigheidshalve legde de magistraat in het aanvaardingsbesluit eveneens vast dat, indien het ooit tot onenigheid zou komen tussen beide kluizenaars en samenwonen daardoor onmogelijk werd, zij hun geschil aan de raad moesten voorleggen. Die zou dan beslissen wie nog langer in de kluis zou mogen blijven wonen¹¹.

Gielen overleed als kluizenaar in Borgloon op 29 november 1772¹². Het is niet bekend hoe lang Steltelaer in de kluis van Borgloon verbleef. De oude pesthuisjes werden in alle geval ook later nog de *kluis* genoemd. In 1777 bijvoorbeeld, toen op 31 januari de stadswallen van Borgloon verpacht werden, werd het stuk dat Laurens van Steen pachtte omschreven als *van*

⁹ Rijksarchief Hasselt, *Stadsarchief Borgloon*, nr. 16.

¹⁰ Rijksarchief Hasselt, *Stadsarchief Borgloon*, nr. 16.

¹¹ Rijksarchief Hasselt, *Stadsarchief Borgloon*, nr. 16.

¹² Rijksarchief Hasselt, *Verzameling parochieregisters*, nr. 96.

de Weller poorte tot aan den put van die cluijse¹³. Ook daarna nog, toen er in de vroegere woning van de Borgloonse stadskluzenaars andere mensen woonden, bleef zij *de kluis* heten. Uit de volkstelling van het jaar IV (1795-1796) blijkt dat het huisje in die tijd bewoond werd door de 36-jarige Maria Barbara Martens en de 15-jarige Maria Weers¹⁴.

Bijlage

Tekstuitgave: Rijksarchief Hasselt, *Stadsarchief Borgloon*, nr. 16: verslagregister van de beraadslagingen van de stadsmagistraat, 1757-1767, augustus 1759.

Conditien voor den ermeijt

Conditien onder welcke de HH borgemeesters en magistraet naer het afsterven van frater Joannes Josephus Ottens, ermeijt, sullen uijtgeven die Peijshuijskens deser stadt, met den moeshoef gelegen neffens die vesden deser stadt tuschen die Weller en Tongerse porte.

Eerste sal dese uijtgeven maer dueren voor het leven van den aennemer.

Tweede sal den aennemer gehouden sijn die huijskens met die capelle te onderhouden van dack en wanden als oock van vinsters en deuren.

Deerden sal den aennemer ock gehouden sijn die lasten van die voorss. huijskens: twee guldens thien stuivers Brabants jaerlijcx aen het broederschap van Onse Lieve Vrouwe alhier, een soo veel aen die pastorije van het begijnhoof alhier betaelen en alle jaeren daer vante produceren aen die HH borgemeesters sijne quittantiens.

Vierden sal den aennemer gehouden sijn te produceren sijne attestatie van sijn goet conduit en goede manieren.

Vijfden sal den selven aennemer vermits hij een ermeijt is gehouden sijn soo hij versoeght worden sal, alle die doode manspersoonen te bereijden mits genietende daer voor die rechten, waer toe hij altijd sal moeten bereijt sijn.

Sesden is ock geconditioneert als dat den selven ermeijt in onse stadt geene almoesen sal meugen vragen van watt nature die selve mochten sijn.

Sevenden ingevalle den selven van hier quamp te vertrecken oft iverants eene betere occasie quamp te vinden, sal met allen van die penningen welcke hij sal gegeven hebben niet meer cunnen repeleren, en in gevalle hij sigh niet wel comporterende, sullen die HH borge-meesters altijd den selven cunnen doen retireren, sonder dat sij hem sullen moeten iet restitueren van die penningen voor welcke dese huijskens aen hem sullen uijtgeven worden.

¹³ Rijksarchief Hasselt, *Stadsarchief Borgloon*, nr. 18.

¹⁴ Rijksarchief Hasselt, *Verzameling inwonerslijsten van het jaar IV*.

Rombout Nijssen

*Is noch condisie als dat ingevalle eenige pestilentieuse sieckte in onse stadt quam te opstaen,
waer van Godt ons wilt verhoeden, sal den aennemer als dan sonder eenighe contradictie
moeten retireren, ten waere hij die siecken geïnfecteert bij dese sieckte wilde tot sich nemen.*

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt